

Голові разової спеціалізованої
Вченої Ради ДВНЗ «УжНУ» (ID 462)
проф. ЗАБОРОВСЬКОМУ В. В.

РЕЦЕНЗІЯ

докторки юридичних наук, професорки кафедри цивільного права та
цивільного процесу юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський
національний університет», професорки Менджул Марії Василівни
на дисертацію здобувача Логойди Володимира Михайловича:
«Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз»
(подано на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»)

23 листопада 2022 р.

МЕНДЖУЛ
Марія Василівна

Автор цифрового підпису
МЕНДЖУЛ Марія Василівна
Дата: 2022.11.23 16:51:19
+02'00'

1. Ступінь актуальності обраної теми дослідження

Глобалізаційні процеси та розвиток інформаційних технологій, покращення їх доступності для широких верств населення сприяє активному поширенню змін на ринку та широкому впровадженню миттєвих електронних розрахунків, а також застосуванню криптовалют. З огляду на анонімний характер використання криптовалют, важко точно оцінити ступінь заміщення традиційних розрахунків саме даним альтернативним видом платежів, однак можна зробити впевнений висновок про те, що обсяг капіталізації глобального ринку криптовалют станом на кінець 2022 року вже великий настільки, що держава змушена відреагувати на появу даного інноваційного фінансово-технологічного інструменту і у фіскальній площині, і з точки зору врегулювання його обігу засобами цивільного права. Це також підтверджується і кількістю судових спорів, що вже виникають між учасниками цивільних відносин через використання криптовалют.

Водночас, на рівні чинного законодавства України маємо фрагментарне і непослідовне регулювання правовідносин з приводу криптовалют, одним з базових проблемних питань якого є, зокрема, незавершений науковий і законодавчий пошук відповіді на питання, до якого з видів об'єктів цивільних прав слід віднести криптовалюту. Спектр наукових пропозицій по даній проблемі є надзвичайно широким: нематеріальне благо, гроші, особливий (цифровий) вид речі, інше майно, віртуальний актив (як окремий об'єкт права) тощо. Обрання того чи іншого варіанту впливає і на правове регулювання правочинів з криптовалютою, а також і на обрання найбільш релевантних даному об'єкту способів правового захисту прав учасників відповідних правовідносин. З огляду на вказане, формулювання автором теми, мети та завдань дослідження вдалими, а саму роботу – актуальною і такою, що спрямована на вирішення важливої наукової задачі сучасної правової науки.

2. Зв'язок теми дисертації із затвердженими науковими програмами

Дисертаційне дослідження здобувача відповідає, затвердженій темі роботи та загальному плану науково-дослідної програми кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» «Актуальні проблеми законодавства України в контексті розвитку європейського приватного права» (державна реєстрація №0115U003901). Також дисертаційне дослідження відповідає схваленій розпорядженням КМ України №67-р від 17.01.2018 «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки».

3. Ступінь обґрунтованості, достовірності і новизни дослідження

Дисертація побудована на широкому дослідженні національної, іноземної та наднаціональної нормативно-правової бази, судової та адміністративної практики і наукових джерел (понад 300 джерел). В сукупності з доречно обраною методологією наукового дослідження (як загальними, так і спеціально-юридичними методами) можна констатувати, що результати пошуків здобувача, викладені у висновках до дисертації, мають належний рівень достовірності і теоретичної обґрунтованості.

Ряд висновків та положень у роботі вирізняються новизною, теоретичною обґрунтованістю та практичною цінністю. Зокрема у дисертації:

— запропоновано авторську дефініцію криптовалюти, яку пропонується внести в законодавство шляхом змін до ст. 192 ЦК України, а саме визначити криптовалюту наступним чином: «Криптовалюта - це віртуальний актив (різновид цифрових приватних грошей) з відкритим вихідним кодом, заснований на технології розподіленого реєстру або подібній технології, який не має центрального адміністратора, захищається засобами криптографії та використовується в однорангових (децентралізованих) віртуальних мережах між їх учасниками та за їх згодою в якості міри вартості та засобів обігу, платежу і збереження вартості».

— Обґрунтовано концептуальну помилковість віднесення законодавством України криптовалюти до такого об'єкту цивільних прав як нематеріальні блага.

— Удосконалено визначення поняття інформація шляхом пропозиції по наступній зміні законодавчої дефініції у ст. 200 ЦК України (доповнення її призначенням даного об'єкту цивільних прав): «інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді і призначені для комунікації між людьми стосовно фактів, речей, ідей та понять в рамках певного контексту».

— Дістали подальшого розвитку класифікація видів криптоактивів за їх правовою природою; наукові погляди щодо обґрунтування відмінності криптовалют від електронних грошей; пропозиції щодо заборони штучних прив'язок визначення ціни товарів / робіт / послуг до зміни курсів фіатних чи нефіатних грошових одиниць обліку. Сформульовані пропозиції по подальшому удосконаленню нормативно-правової бази України щодо регулювання статусу і обігу криптовалют. Зокрема запропоновано проекти нової редакції ст. 177, 192, 533 ЦК України, ст. 198 ГК України, а також зміни до ст. 32, 34 Закону України «Про Національний банк України», ст. 290 ЦПК України, ст. 368⁵ КК України, ст. 46 Закону України «Про запобігання

корупції», ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» тощо.

4. Значення одержаних наукових результатів для теорії і практики

Дисертація Логойди Володимира Михайловича є одним з перших комплексних вітчизняних порівняльно-правових досліджень криптовалюти як об'єкта цивільних прав. Враховуючи розвиток правової системи України в напрямку євроінтеграції, саме компаративістський характер дослідження (і особливо в аспекті запозичення європейського досвіду) має суттєве значення для подальшого розвитку в Україні теорії цивільного права та проведення наукових досліджень у даній сфері.

В аспекті практичної діяльності отримані здобувачем наукові результати дисертаційного дослідження доцільно використати при розгляді і обговоренні законопроектних пропозицій парламентом України (наприклад, в процесі подальшої роботи над законопроектом реєстр. №6447 від 17.12.2021, яким пропонується нова редакція ст. 177 ЦК України, зокрема введення поняття цифрової речі). Також висновки дисертанта можуть бути використані в процесі судового розгляду поточних судових справ (про що свідчить акт впровадження результатів дослідження у практику господарського суду Закарпатської області від 02.02.2022), а також у проведенні освітньо-наукової діяльності у закладах вищої юридичної освіти по дисциплінах «Фінансове право», «Банківське право», «Цивільне право», «ІТ-право», «Господарське право», «Податкове право» (про що свідчить акт впровадження результатів дослідження у практику юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» від 2 лютого 2022 р.).

5. Аналіз структури дисертації, її оформлення та ступеня завершеності

Дисертація підготовлена українською мовою, стиль дисертації відповідає вимогам до наукової праці, робота має завершений з точки зору повноти і логіки викладу матеріалу характер.

Структурно дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків роботи, додатків до дисертації та структурних елементів, що мають технічно-довідковий характер (титульний аркуш, зміст, список скорочень, список джерельної бази, перелік публікацій).

Анотація дисертації відповідає вимогам до оформлення дисертації, встановленим наказом МОН України № 40 від 12.01.2017, зареєстрованим Мінюстом України 03.02.2017 за № 155/30023 і містить стислу презентацію основних результатів дослідження із зазначенням наукової новизни та практичного значення.

Вступ до дисертації містить обґрунтування обрання автором теми дослідження (її актуальність); зазначає зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначає мету дослідження; проводить постановку завдань дослідження; специфікує предмет і об'єкт дослідження. Дисертант також у вступі виокремлює обрану методологічну базу проведення наукової розвідки, а саме: обирає діалектичний, формально-логічний, логіко-семантичний, системно-структурний методи в якості загальнонаукових підходів до процесу пізнання та порівняльно-правовий, історично-правовий методи і метод тлумачення норм права в якості спеціально-юридичних способів вивчення об'єкту дослідження. Крім того, дисертант описує у вступі теоретичну і нормативну основи проведених наукових досліджень та виокремлює ті аспекти дисертації, які містять елементи наукової новизни.

Структура основної частини дисертації складається з наступних розділів:

Розділ 1. Теоретико-методологічна основа дослідження криптовалюти як об'єкта цивільних прав розпочинається з опису принципів функціонування технології розподіленого реєстру і його юридичного значення. У даному розділі автор критикує пропоновані різними авторами дефініції криптовалюти, натомість пропонує власну. Розкриває співвідношення термінів «віртуальні активи», «криптоактиви», «криптовалюта», «віртуальна валюта», «цифрова валюта», «цифрові гроші», «електронні гроші». Розробляє наочну

схему класифікації грошей і квазі-грошових інструментів у їх співвідношенні з класифікацією криптоактивів. Визначає характерні ознаки криптовалюти як об'єкта цивільних прав і, на їх основі, а також основі технічних характеристик криптовалюти та її господарського призначення, методом виключення зіставляє криптовалюту з традиційними групами об'єктів цивільних прав – у зв'язку з цим доходить висновку, що до прийняття у 2019 році окремих актів національного законодавства криптовалюта найбільше підпадала під ознаки категорії «інше майно» згідно з класифікацією, вказаною у ст. 177 ЦК України. Автор критикує віднесення законодавцем з 2019 року криптовалюти до такої групи об'єктів цивільних прав як нематеріальні блага і обґрунтовує необхідність визначення у цивільному законодавстві України такого об'єкту цивільних прав як цифрові приватні (нефіатні) гроші. У розділі також проведено огляд основних наявних наукових досліджень правової природи криптовалют.

Розділ 2. Правове регулювання криптовалюти в зарубіжних країнах присвячений порівняльно-правовому аналізу регулювання правового статусу криптовалюти в основних світових юрисдикціях : країнах Європейського Союзу та Європейської асоціації вільної торгівлі, країнах загального права, країнах колишнього СРСР, найбільших країнах Азії, Африки та Південної Америки. З огляду на євроінтеграційний вектор розвитку України автор особливу увагу надає досвіду регулювання криптовалюти в рамках ЄС і ліберальному підходу держав-членів ЄС до регулювання відповідних ринків. Також робить справедливий висновок, що «оголошення Сальвадором, ЦАР і офшорною територією Гондурасу «Próspera ZEDE» криптовалюти біткоїн (BTC) законним платіжним засобом / резервною валютою в сукупності з визначенням криптовалюти у більшості країн як такої, що «не є законним платіжним засобом у жодній країні світу» ставить у глобальному контексті питання щодо необхідності розглядати першу класичну криптовалюту в якості іноземної валюти у всіх інших країнах світу, що докорінно змінює її правові кваліфікацію та статус у планетарному масштабі».

Розділ 3. Удосконалення правового регулювання криптовалюти в цивільному праві України присвячений ретроспективному, сучасному та перспективному огляду законодавчої та законопроектної роботи, проведеної суб'єктами владних повноважень України. За наслідками проведеного аналізу встановлено, що здійснена спроба законодавчого врегулювання правового статусу віртуальних активів взагалі і криптовалюти зокрема не може вважатися достатньо вдалою, оскільки породжує проблеми у правовому захисті прав суб'єктів цивільних правовідносин (зазначене наочно продемонстровано на прикладах господарської і судової практики за договорами купівлі-продажу, позики, створення твору на замовлення, інвестиційними тощо). У зв'язку з цим автор пропонує власні оригінальні рішення щодо адаптації національної нормативно-правової бази під потреби криптовалютного ринку.

Висновки дисертації містять результати вирішення поставлених автором у вступі до роботи завдань, в тому числі: здійснення комплексного огляду законодавства та нормативно-правової бази по предмету дослідження; встановлення технічних та юридичних ознак криптовалюти і пропонування її авторської дефініції; загальну класифікацію криптоактивів та диференціацію криптовалюти від схожих / суміжних технологічних явищ; виявлення основних проблем визначення місця криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав; порівняльно-правове дослідження щодо статусу криптовалюти в різних світових юрисдикціях; виявлення недоліків правового регулювання криптовалюти в Україні; і зрештою пропозиції по удосконаленню чинного законодавства України щодо правового статусу та обігу криптовалюти. Висновки є вичерпними, всі поставлені завдання автором виконані.

6. Публікація та апробація результатів наукових досліджень здобувача

Результати наукових досліджень дисертанта опубліковані у 9 публікаціях, в тому числі у статтях у фахових виданнях, двох публікаціях у іноземних виданнях країн ЄС, 4 публікації тез виступів на міжнародних науково-практичних конференціях. Ознайомлення з публікаціями дало підстави для висновку, що в них в цілому повно відображені результати наукових

досліджень дисертанта, структура і оформлення публікацій відповідають прийнятому науковому стилю, випадки академічної недоброчесності у публікаціях не зафіксовані.

Результати дисертаційного дослідження впроваджені у владній діяльності Господарського суду Закарпатської області (акт впровадження від 2 лютого 2022 р.) та освітній діяльності кафедри господарського права юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ» (акт впровадження від 2 лютого 2022 р.).

7. Дотримання дисертантом принципів академічної доброчесності

За наслідками перевірки дисертаційного дослідження та публікацій наукових результатів дисертації випадків плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації результатів чи інших проявів академічної недоброчесності рецензентом не встановлено. Всі запозичення забезпечено належними посиланнями у встановленому порядку. З огляду на зазначене, можна зробити висновок про те, що робота виконана дисертантом самостійно і є оригінальним науковим твором, а отже принципи академічної доброчесності автором роботи дотримані і робота може пред'являтися до захисту.

8. Зауваження до дисертації та дискусійні питання

Робота в цілому виконана на належному науковому рівні, хоча не позбавлена певних дискусійних моментів.

Так, зокрема, дисертант вважає, що криптовалюта є формою існування цифрової готівки, тоді як схоже фінансово-технологічне явище – т. з. цифрові гроші НБУ Законом України «Про платіжні послуги» розглядається в якості безготівкової форми існування грошей. Доречно було би почути на захисті позицію автора з цього приводу, а також які зміни потрібно внести до Закону України «Про платіжні послуги» до даного питання.

Автор пропонує, враховуючи субсидіарне застосування цивільного законодавства до регулювання трудових відносин, після визнання законодавством України грошової природи криптовалюти, визнати її допустимим засобом виплати заробітної плати у разі наявності добровільної і усвідомленої згоди обох сторін трудових відносин та за умови дотримання

вимог Конвенції МОП №95 «Про захист заробітної плати». Проте подібна пропозиція є доволі дискусійною. На нашу думку, вказане може призвести до зловживання з боку роботодавця та більше того є порушенням основних прав працівника, у тому числі на справедливу оплату працю. У випадку обмеженості та невизнання криптовалюти офіційним платіжним засобом у багатьох державах, матиме місце ситуація неможливості використання заробітної плати вільно та для задоволення потреб працівника і членів його сім'ї. Навіть у випадку, коли буде визнано офіційно криптовалюту як можливий засіб розрахунків в Україні, поки не буде вільного обігу, повинна бути тільки можливість виплати нею заробітної плати у певній пропорції (наприклад, до 20-25% відсотках), щоб було гарантією права на оплату праці працівника.

Окремо хочеться почути думку автора з приводу визначення місця криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав у випадку прийняття парламентом України законопроекту № 6447 від 17.12.2021 р., в якому пропонується скоригувати ст. 177 ЦК України і виділити в ній спеціальний об'єкт цивільних прав – цифрову річ, яка не розглядається в якості нематеріального блага, а є окремим правовим феноменом. Адже саме таку можливість дисертант обговорював в аспекті можливого запозичення в українське законодавство концепції безтілесної речі. Чи не буде в такому разі суперечити очевидна перспектива віднесення криптовалюти (разом з іншими віртуальними активами) до цифрових речей її призначенню виконувати функції грошей.

Вказані положення є дискусійними та дозволяють продовжити подальші наукові дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та можливість її захисту.

9. Висновок щодо можливості присудження здобувачу наукового ступеня

На підставі вищевикладеного рецензент дійшов висновку, що дисертація «Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз», подана до захисту здобувачем Логойдою Володимиром Михайловичем, є

завершеним науковим дослідженням, проведеним з належним рівнем обґрунтування та з використанням сучасних і релевантних методів наукового пізнання. Вказане дослідження забезпечило нове розв'язання актуальної наукової задачі щодо кваліфікації місця криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав. Опубліковані за темою дисертації статті та тези виступів на наукових конференціях достатньо відображають основний зміст дисертації.

Відтак, можна констатувати, що подана до захисту дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (затв. постановою КМ України №44 від 12.01.2022), а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради у Державному вищому навчальному закладі «Ужгородський національний університет» про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Вченою Радою ДВНЗ «УжНУ» (протокол №3 від 31.03.2022). Вимоги до оформлення дисертації, встановлені наказом МОН України №40 від 12.01.2017 дисертантом дотримані.

З огляду на вищенаведене, рецензент рекомендує дисертацію до публічного захисту з метою наступного присудження за його наслідками здобувачу Логойді Володимирі Михайловичу наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» (спеціальність 081 «Право»).

Рецензент,

професор кафедри цивільного права та цивільного процесу
юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ», д. ю. н., професор

Марія МЕНДЖУЛ

Підпис д. ю. н., проф. М. В. Менджул засвідчую
Вчений секретар ДВНЗ «УжНУ»

Олена МЕЛЬНИК